

YAPISAL VE İŞLEVSEL BİR ANLATI UNSURU OLARAK ARA SÖZLER: KUTADGU BİLİĞ ÖRNEĞİ*

Digressions as Structural and Functional Devices In Narrative: Examples from *Kutadgu Bilig* (Wisdom of Royal Glory)

Dr. Mustafa DUMAN**

ÖZ

Ara sözlerin sözlü ve yazılı olarak oluşturulan anlatılardaki yapısal ve işlevsel rolünün odak noktası olarak belirlendiği bu çalışmada, örneklem olarak Yusuf Has Hacib tarafından kaleme alınan *Kutadgu Bilig*'den faydalanılmıştır. Makalede ara sözlerin kökeni, anlatıların yapılarındaki rolü ve işlevleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Ara sözler hakkındaki tartışmaların somut bir zemine taşınmasında örneklem olarak *Kutadgu Bilig*'in seçilmesi ise tesadüfi değildir. Eserin hem ara sözler bakımından zengin olması hem de yazılı olarak oluşturulmuş olması böylesi bir tercihte etkili olmuştur. Böylece, genellikle sözlü anlatılardaki ara sözler hakkında yapılan çalışmalardan farklı bir hususa temas etme şansı yakalanmıştır. Makalede ara söz metinlerinin içerik olarak tahlilini esas almadığı için, *Kutadgu Bilig*'de yer alan ara söz metinlerinin tamamına makale içerisinde verilmemiştir. Bunun yerine, birkaç ara söz örneği ve ara sözlerin geçtiği beyit numaraları gerek makale metni içerisinde gerekse *sonmor*la araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Ayrıca, makalede ara sözlerin tasnifi meselesi üzerinde durulmuş ve *Kutadgu Bilig*'deki ara sözler içerik özellikleri bakımından sınıflandırılmıştır. Tasnif oluşturulurken günümüz Türkçesine aktarılan metnin tahkiye esasına bağlı olan 398 ve 6520. beyitler arasındaki kısmı esas alınmıştır. Çünkü eserin girişindeki on bir *bab* (bölüm) ve sonundaki ek üç *bab*, hikayenin felsefi arka planıyla ilişkili; fakat tahkiye esasına bağlı kısımdaki kurgu ile doğrudan bağlantısı olmayan bölümlerdir. Böylece, söz konusu kısımda yer alan 6123 beyit içerisinden 377'si (eserin %6,2'si) ara söz olarak belirlenmiş ve tasnif edilmiştir. *Kutadgu Bilig*, kendisine atfedilen tüm değerlerin ötesinde, tahkiye esasına dayalı bir eserdir. Tahkiye esaslı hemen her metin yaratıldığı dönemde, ait olduğu toplumun dil ve kültürel özelliklerini yansıtır. Bu nedenle, aynı dönemde yaşayan okur-dinleyici için bu metin anlaşılır olur. Bu metinleri gelecek kuşak için anlaşılır kılan ve kurgudaki olayların oluşum bağlamını ortaya koyan unsur ara sözlerdir. Dolayısıyla, ara sözler bir metnin sürekli olarak "günceli" yakalamasını sağlar. Bu bakış açısı ışığında *Kutadgu Bilig*'deki ara sözlerin tespit ve tasnifini ortaya koymayı amaç edinen bu çalışma, *Kutadgu Bilig*'in yazıldığı günden günümüze kadar güncelliğini nasıl koruduğu hakkında edebiyat araştırmacılarına bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, makalede takip edilen yöntem ve ara sözler hakkındaki kuramsal tartışmalar, farklı disiplinlerdeki araştırmacılara gerek metodik gerekse içerik açısından veri sağlayacak mahiyettedir.

Anahtar Kelimeler

Ara söz, Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, yapı, işlev.

ABSTRACT

In this study, focusing on the structural and functional role of the digressions in oral and written literary works, *Kutadgu Bilig* (Wisdom of Royal Glory) written by Yusuf Khass Hajib in eleventh century is used as a sample in order to show how digressions work in a narrative. Since previous studies on the digressions are limited both in terms of quality and quantity, the origin of the digressions, their role in the structure of a narrative and their particular functions are elaborated on in this study. *Kutadgu Bilig* (KB) was chosen as the sample preference for two reasons in bringing the discussions about the digressions; because it was created as a written work, and it's rich content of digressions. In this way, it can be possible to touch on a different matter than the studies about the digressions mostly focusing on the oral narratives. Since the article is not based on the analysis of the digression texts in terms of their content, the digression texts in KB are not included in the article. Instead, the couplet numbers in which the digressions are performed are presented to the attention of the researchers both in the text of this article and at the end of the article with the endnotes. Moreover, in the present article focusing on the issue of classification of the digressions, the digressions in KB have been classified. The present classification is based on the part of the text between couplets 398 and 6520, which is considered as a whole narrative. Eleven parts at the beginning of the work and three additional parts

* Geliş tarihi: 5 Eylül 2019- Kabul tarihi: 3 Aralık 2019
Duman, Mustafa. "Yapısal ve İşlevsel Bir Anlatı Unsuru Olarak Ara Sözler: Kutadgu Bilig Örneği" *Millî Folklor* 124 (Kış 2019): 17-29

** Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Uşak/Türkiye,
m.duman66@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9689-40340

at the end are related to the philosophical background of the story but they are not directly linked to the events in the narrative. Thus, out of 6123 couplets in this section, 375 (6.2% of the work) have been identified as the digressions and classified in terms of their content. *KB*, beyond all the values attributed to it, is a work based on narrating. Almost every text based on narrating reflects the language and cultural characteristics of the society to which it belongs. Therefore, the text becomes comprehensible for the audience who lives in the same period when it has been written. Digressions that reveal the context of the events in the fiction are the narrating elements that make the text comprehensible for the next generation. Thus, digressions keep a text constantly “current”. This study, which is written in the light of this point of view about digressions, aims to reveal the determination and classification of digressions in *KB* and so to provide a perspective to the researchers about how *KB* has been kept “current”. In addition, the theoretical debates about the digressions and the method being applied in the article will provide data to researchers from different disciplines in terms of both methodical and content.

Key Words

Digression, Kutadgu Bilig (Wisdom of Royal Glory), Yusuf Khas Hajib, structure, function.

Giriş

Sözlü ya da yazılı olarak üretilmiş bir eserin çağlar ötesine taşınmasını sağlayan belirli etkenler vardır. Bunlardan bazıları; eserde işlenen konunun orijinalliği, yazarın üslubu, eserdeki felsefi arka plan, kurgunun tutarlılığı, dilin doğru ve artistik kullanımı gibi yaratıcılığa bağlı unsurlardır. Bunlara ek olarak, arka planında bir ulus için siyasi açıdan önemli olan fikriyata sahip olma durumu da bir eseri ölümsüz yapan özelliklerdendir. Balasagunlu Yusuf Has Hacib (Yusuf) tarafından 11. yüzyılda kaleme alınan *Kutadgu Bilig (KB)* tüm bu özellikleri bünyesinde barındırması nedeniyle yazıldığı zamandan günümüze kadar güncelliğini ve beğenilirliğini korumuştur. Eser, pek çok farklı disiplinden araştırmacı tarafından tahlil edilmiştir. Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak *KB*'nin siyasetle ilişkisi ve felsefi arka planına yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra, eseri dil ve edebi özellikleri bakımından ele alan çalışmaların sayısı da az değildir.

Bu makalede, diğer çalışmalardan farklı olarak, Yusuf'un eserindeki öz sesinin yankıları olan “ara sözler” üzerinde durulmuştur. *KB*'deki ara sözleri tespit ve tasnif amacına sahip olan bu makalede iki farklı odak noktası seçilebilirdi. Bunlardan ilki, ara söz kullanımından hareketle Yusuf'un edip, siyasetçi ve âlim

kimliğini ortaya koymak; ikincisi ise, metin merkezli bir bakış açısıyla eseri ara söz kullanımı bakımından tahlil ederek, ara sözlerin sistemli yapısını irdelemek. Bu yollardan ikincisini seçmemizin sebebi, edebi bir kimliğe sahip olan eserlerde belirli sistemli yapıların öncelikli olarak tespit edilmesini zorunlu olarak görmemizdir. Çünkü eser-yazar (1), eser-toplum ve yazar-toplum ilişkisi hakkında tutarlı yorumlar yapılabilmesi için araştırmacıların elinde esere dair belirli tespitlerin öncelikli olarak var olması gerekmektedir. Bu nedenle, *KB*'deki ara sözlerin tespit ve tasnifini esas alan makalemiz, eser ve Yusuf hakkında yapılacak kapsamlı çalışmalara yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Bu amaç ve sınırlılıklar dahilinde ortaya koyduğumuz çalışma, ilk olarak, ara sözlerin bir metnin kurgulanmasında yapısal ve işlevsel bakımdan önemli bir yere ve sistemli bir kullanıma sahip olduğu iddiasındadır. Ayrıca, *KB* gibi Türk siyasetinde ve kültüründe önemli bir yere sahip eserlerin, böylesi bir öneme sahip olmalarının yalnızca Türk siyaset anlayışını ve kültür hayatını kapsamlı bir şekilde yansıtmalarından kaynaklanmadığını; bu eserlerin edebi teknik bakımından da başarılı eserler olduğu genel kanısını *KB* örneğinde ara sözler üzerinden ortaya koymak makalenin bir diğer iddiasıdır.

Ara söz nedir?

Ara söz (digression) terimi, bir metnin doğal akışının anlatıcı tarafından bir tanımlama, yorum-görüş belirtme veya kişisel serzenişlerde bulunma gibi gerekçelerle sekteye uğraması neticesinde oluşan “yan metinler” olarak kısaca tanımlanabilir. Ancak terimin daha iyi anlaşılabilmesi için, tanımda kullanılan “metnin doğal akışı”, “sekteye uğratma” ve “yan metin” gibi kavramların anlam aralığının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü böylesi bir anlamlandırma girişimi olmaksızın ara sözler, birer “metin dışı unsur” olarak kabul edilmekte ve önemsiz bir anlatı unsuru olarak değerlendirilebilmektedir. Makalemizdeki “yapısal bir unsur olarak ara sözler” ve “ara sözlerin işlevleri” başlıkları altında bu kavramlar hakkında ayrıntılı tartışmalara yer vereceğimizi belirterek; burada, ara sözlerin metnin doğal akışını sekteye uğratan birer yan metin olmadığını doğrudan ifade edebiliriz. Söz konusu tartışmalara geçmeden önce ara sözün kökeni (2) hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Ara sözlerin kökeni konusunda pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır. Ara sözlerin kökeni ve kullanım örnekleri hakkında kaleme aldığı yazısında Paul M. Curtis (1993), ara sözlerin ilk olarak antik tiyatrodan ortaya çıktığını ifade eder. Ona göre, edebi metinlerdeki ara sözün ilk örnekleri olarak değerlendirilebilecek "*parabasis* (3)", Yunan tragedyasında kullanılan bir tekniktir. Parabasisin, ilk olarak kullanılması ahlaki bir işlevselliğe istinaden ortaya çıkmıştır; çünkü *parabasis*, tragedyanın bağlamı içerisinde, bazı ilahi kanunların ahlaki ihlalini göstermeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra Curtis, tragedyaya olmayan diğer bazı eserlerdeki (comic) *parabasis*in yazarın kendi görüşlerini koro aracılığıyla araya sokmak için kullandığı bir “kesinti” olduğunu da belir-

tir. Bu türdeki ara sözlerde yazar; kişisel, dinleyenlere ait ve genellikle satirik mahiyette, aklından geçeni söyler. Ayrıca Curtis, tragedyaya ve *comics*lerdeki bu durumları stilistik bir çelişki ya da anlatı akışının doğrusallığının kesintiye uğraması olarak kabul eder (20-21). Curtis’in verdiği bilgiler, ara sözlerin hem stilistik kökeni hem de işlevselliğine vurgu yapmaktadır. Buna göre, ara sözler öncelikle metnin doğrusallığını kesintiye uğratan stilistik unsurlardır. Bu unsurların kullanılma amaçları ise, ilk olarak ahlaki çelişkilerin “ilahi bilgi” ile düzeltilmesi; ikincisi ise kişisel görüş ve yorumların anlatıya eklenmesidir –ki bunları etik ihlallerin, toplumsal değerleri yansıtan bilgiler aracılığı ile düzeltilmesi olarak kabul edebiliriz.

Öte yandan Kubilay Aktulum (2004), bu konuyu “Anlatıda Uzatı” başlığı altında ele alır ve uzatının Latince “*digressio*”dan türediğini ifade eder. Ayrıca, bu sözcüğün “uzaklaşma”, “yoldan çıkma”, “doğru yoldan ayrılma olgusu” anlamlarına geldiğini ve metnin düzenini bozan parça; ana söylemin dışında bir söylem, ana söylemden sapıran bir anlatı kesiti olarak tanımlandığına işaret eder (2004, 90). Bunun yanı sıra Aktulum, uzatının hem bir metin kurgulama yöntemi hem de bir anlatı unsuru olarak var olmasında iki eğilim olduğunu ifade eder. Bunlardan ilki, anlatıda kullanılan uzatının bir yandan anlatıda bir duraksama yaratması bir yandan da metin açısından devindirici bir unsur olarak yer almasıdır. İkinci olarak ise uzatı, anlatısal bir yöntemdir ve “*anlatının geleneksel işleyişini yeniden sorgulama konusu yapan bir eleştiri aracı durumuna gelir*” (2004, 118).

Makale içerisinde görüşlerine yer vereceğimiz diğer araştırmacılar da ara sözlerin bir metnin doğrusallığını sekteye

uğratan fazladan (ekstra) bilgiler olduğu noktasında hemfikirler. Ara sözlerin, metnin akışını belirli bir ölçüde kesintiye uğrattığı bir gerçektir. Ancak, dinleyici bu kesintiye uğramış metinle muhatap olur ve her şeyin ötesinde, anlatıcı böylesi bir metin sunma yolunu seçmiştir. Dolayısıyla ara sözler, anlatıcı tarafından tercih edilen bir metin kurgulama yöntemidir ve bu nedenle söz konusu metnin doğal bir parçasıdır. Oluşturulan metin ve okuyucunun muhatap olduğu metin, bu ara sözlerle örülü metindir ve bu metin, bir bütündür. Ayrıca ara sözler, kendi içlerinde bir anlam bütünlüğü olan görece kısa metinlerdir; ancak bu kısa metinler ana metinle doğrudan ilişkilidir, ana metnin bir parçasıdır. Bu nedenle, ara sözler yapısal olarak bir metnin bütünlüğü içerisinde çeşitli görevler üstlenen “yan metinler” olarak kabul edilir.

Ara sözleri, bir metnin doğal parçası olarak kabul etmekle; var olan bir metne dışarıdan yapılan bir müdahale olarak kabul etmek arasında ise, metni anlama ve inceleme açısından bazı farklar vardır. İlk bakış açısı bir metnin yazar, metin ve okur ilişkisi sonucunda ortaya çıktığını kabul etmeyi gerektirirken; ikinci bakış açısı ise, metni yazarından ve okuyucusundan bağımsız olarak değerlendiren bir bakış açısının ürünüdür. Çünkü buna göre, ortada bir metin vardır ve yazar yalnızca bu metne ek bilgiler sokarak onu aktarma görevini üstlenir. Yazar-metin, metin-okuyucu ve yazar-okuyucu ilişkisinin pek çok edebiyat araştırmacısının gündeminde yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle, makalemizde bu tartışmalara yer vermektense, ara sözlerin metnin doğal bir parçası olduğunu ve metne sonradan iliştilen “metin dışı unsurlar” olarak kabul etmediğimizi burada ifade edebiliriz. Bu görüşümüzü desteklemek için, metnin yapısı ile ara sözler arasındaki

ilişkiyi biraz daha irdelemek faydalı olacaktır.

Yapısal Bir Anlatı Unsuru Olarak Ara Sözler

Ara sözleri, bir metnin bütünlüğü içerisinde yer alan yapısal unsurlar olarak kabul etmemizi salık veren bakış açısını metinlerarasılık kuramında arayabiliriz. Ayrıca, bu bakış açısının ilk izlerini, Mihail M. Bahtin’e ait yapısalılık temelli söyleşimcilik kuramı bağlamında değerlendirebiliriz. Hatta, hem bir şiir yazma biçimi hem de eleştirel bir tür olarak kabul edilen “hipertekst” (bk. Rifat 2011, 212-217) kavramı da ara sözlerin bir metin içerisindeki rolünü değerlendirmede göz önünde bulundurulabilir. Ancak, burada iki hususa açıklık getirmemizde fayda vardır: İlk olarak, ara sözleri, metinlerarasılık ve söyleşimcilik kuramları kapsamında değerlendirmek, onların bu kuramları ortaya çıkaran temel gerekçelerle doğrudan ilişkisi olduğu anlamına gelmez. Fakat, bu kuramları ortaya çıkaran bakış açılarından faydalanarak, ara sözlerin metnin yapısındaki rolü sorgulanabilir. İkinci olarak, bir metinde yapı ile anlam arasında doğrudan bir ilişki olduğu için, bu kısımda yürüteceğimiz tartışmalar bu ilişki üzerine kurulu olacaktır.

Metinlerarasılığa göre, bir metin ile başka metinler arasındaki her türlü ilişki metinlerarası bir ilişkiler ağıdır (Aktulum 2007, 24). Ancak bu ilişki, herhangi türdeki iki farklı metnin birbiri içerisinde yer alması kadar basit değildir. Sözlü gelenekte anlatıcı, yazılı gelenekte ise yazar bir eser inşa ederken farklı gerekçelerden faydalanır. Bu gerekçeler genellikle eserin olduğu kültür içerisinde seçilir ve anlatıcı/yazar kendi üslubuyla bu malzemeleri bir araya getiren usta rolindedir. Bunu bir analogi ile açıklayacak olursak; tıpkı bir kaleyi inşa ederken bir usta veya mimarın daha önceki dönemlerden kalma

bir sütunu, bir mezar taşını veya bir lahiti kale duvarlarını örerken kullanması gibi, anlatıcı da eserini oluştururken önceki dönemlerden kalma metinlerden veya zihin dünyasında şekillenen ve bir bütünlük arz eden metinlerden faydalanarak eserini inşa eder. Bu metinlerden kendini açık bir şekilde hissettiren ve esere ilk bakışta bile kendini gösteren anlatı unsuru da ara sözlardir.

Diğer taraftan, Mikhail Bakhtin'e göre (1986); dil, insan faaliyetinin çeşitli alanlarında katılımcılar tarafından bireyselleştirilmiş sözlü ve yazılı somut ifadeler (utterances) şeklinde ortaya çıkar. Yine Bakhtin'e göre, birincil (basit) ve ikincil (karmaşık) olmak üzere iki temel söylem türü vardır. Birincil söylem türleri, gündelik konuşmadan, selamlaşmalara; tek kelimelik cevaplardan tebriklere kadar uzanan söylemlerdir. İkincil veya karmaşık söylem türleri ise, oldukça örgütlü kültürel iletişimde gelişir ve genellikle sistemli düşüncelerin sunumuna aracılık eder (yazılır) ve "gerçeklik" bağlamından çıkarılır. Bu söylem türleri, belirli bir çerçeve içerisinde oluşan sistemli metinlerdir. İkincil türler, birincil söylem türlerini emme, sindirme ve yeniden birleştirme eğilimindedir. (Bakhtin 1986: 62; bk. Altuğ 2012: 47). Başka bir ifadeyle, edebiyat araştırmacılarının bir tür olarak incelediği edebi metinler, birincil söylem türlerinin kişisel bir üslupla bir araya getirilmesiyle oluşan ikincil söylem türleri olarak kabul edilebilir. Bu bakış açısına göre, yazılan veya doğaçlama anlatılan metinler, insanoğlunun sosyal varlıklar olarak ilk kez iletişim kurmaya başladığı çağlardan beri ürettiği tüm söylemlerin belirli kalıplarla yeniden sunulmasından başka bir şey değildir. Bu bağlamda ara sözlere, yeni yaratılan bir eserde, varlığını açık bir şekilde hissettiren başka söylemler olabilir mi?

Bu soruya *KB*'deki ara sözlere üzerinden cevaplar arayabiliriz. Mesnevi tarzında kaleme alınan *KB*'de farklı söylem türlerinin başarılı bir şekilde bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bu başarıdan kasıt ise, inceleme kısmında da değiştiğimiz üzere, Yusuf'un ara sözlere sistemli bir şekilde kullanmasıdır. Metin içerisindeki diyaloglarda ve Yusuf'un anlatıya kendini dahil ettiği kısımlarda kullanılan atasözleri, deyimler, farklı türdeki şiirler, özdeyişler, Türk beylerinden aktarılan sözler, ayet ve hadisler (bk. Batur ve Gölcü 2013), eserdeki metinlerarası alıntılmalara örnek teşkil etmektedir. Yusuf, her ne kadar bu alıntılmalara nereden yaptığını belirtmemiş olsa da; bu aktarılan sözlerin, söz sahibinin tam söylediği gibi olduğunu iddia edemeyiz. Yusuf, kendi zihin dünyasında yer alan ve bir yerlerden duyduğu ya da okuduğu sözleri, eserinin veznine uygun hale getirmiştir (Barutçu Özönder 2018: 216). Ayrıca Yusuf, "kutlu olma bilgisi"ne dair bu sözleri bazen karakterlerine söyletmiş bazen de kendisi doğrudan okuyucuya hitap etme yolunu tercih etmiştir. Bu tercihler neticesinde ara sözlere ortaya çıkmıştır.

Burada vurgulamak istediğimiz husus; aynı içeriğe, söyleyiş özelliğine ve vezne sahip nakil sözlerin ara söz olarak değerlendirilmesinde Yusuf'un üslubunun belirleyici olduğudur. Bu nedenle, sorumuza tekrar dönecek olursak; Evet, ara sözlere, bir eserde varlığını açık bir şekilde hissettiren başka söylemlerdir. Ara sözlerin, anlatıcı tarafından hissettirilmesi ve okuyucu tarafından kolaylıkla takip edilebilmesi ise, anlatıcının üslup tercihi neticesinde ortaya çıkan bir farkındalık durumudur. Anlatıcı, metne olan müdahalesini ya doğrudan ya da dolaylı bir şekilde okuyucuya gösterme yolunu tercih edebilir –ki bu durum metinlere

sılık bağlamında da değerlendirilen bir konudur (bk. Aktulum 2007: 93-116). Ancak anlatıcının bu üslup tercihi, ara sözlerin metinden bağımsız, dışarıdan bir müdahale olması anlamına gelmez. Aksine, bu bağlamda ara sözler, metnin tamamlayıcısı konumunda olan birer yapısal anlatı unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Ara sözleri kullanmak isteyen bir anlatıcı, metnin doğal akışı devam ederken anlatım üslubunu değiştirerek, fazladan bir bilgi verdiğini okuyucuya hissettirir. Ancak, anlatıcı bunun yerine, bu fazladan bilgiyi bir karakter aracılığıyla da sunabilir. Dolayısıyla, anlatıcı metin içerisinde sunmak istediği fazladan bilgiyi her iki yolla da sunma inisiyatifine sahiptir. Hatta, bazı durumlarda bir metin içerisindeki belirli pasajların, metnin akışını bozan bir dış müdahale mi, yoksa metin içerisindeki bir karakterin diyalogunun bir parçası mı olduğu noktasında muğlaklık söz konusu olabilir. Örneğin; Kutadgu Bilig'in bazı bölümlerinde (515-518, 555-557, 631-632, 640-642, 667-670, 1227-1228, 1266-1272, 1616-1622 ve 1689-1691'inci beyitler) yer alan bilgilerin, Yusuf'un metnin doğal akışına müdahale ederek sunduğu bilgiler mi, yoksa karakterlerin diyaloglarının bir parçası mı olduğu tam olarak açık değildir. Bu beyitlerdeki bilgiler ise, metnin akışını destekleyen pasajlardır. *KB*'nin metin özellikleri ve oluşum bağlamı hakkında kaleme aldığı kapsamlı yazısında Sema Barutçu Özönder bu hususa dikkat çeker ve Yusuf'un "kutlu olma bilgisi"ni içeren söylemlerini, bazen karakterleri aracılığıyla bazense bizzat kendisinin ifade ettiğini söyler. Barutçu Özönder, Yusuf'un bizzat söyledikleri ve karakterlerin söylediklerini ayırmadaki zorluğun sebebinin Yusuf'un karakterleri ile fikren, yani ideolojik olarak birleşmesine bağlar (Barutçu Özönder 2018: 217). Bu birleş-

me, eser ile yazar arasındaki sıkı ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca, Yusuf'un eserini oluştururken çağdaşı ve kendisinden önceki eserleri bildiği (bk. Dilaçar 1995, Barutçu Özönder 2018) ve bu eserlerden doğrudan olmasa da, eserinin fikri şemasını oluştururken yararlandığı fikrini destekler. Bu haliyle metinlerarası bir ilişkiler ağının ürünü olan *KB*'de yer alan ve işlenen konuyu doğrudan destekleyen ara sözler ise, Yusuf'un okuyucuyu muhatap olarak, doğrudan onlara hitap etme isteğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu isteğin nedeni ise, oluşturduğu uzun metni daha anlaşılır kılmaktır. Nitekim, Yusuf'un eserin giriş bablarında ve sondaki ilave bablarda süreklilik olarak eserini anlaşılır kılmak için yer verdiği uğraşlara şahit oluruz.

Anlatıcının ara sözlere yer vermesindeki bu nedene dikkat çeken başka araştırmacılar da vardır. Robert A. Georges; anlatıcı, ara söz ve dinleyici ilişkisine dikkat çektiği makalesinde (1981) rastgele seçtiği iki anlatma (bir masal ve bir anekdot) içerisindeki ara sözleri yüzdelik olarak tespit eder. Bu oranlar oldukça yüksek çıkar. Georges'in bunu yapma amacı ara sözlerin bir metindeki anlamı ortaya çıkarmadaki rolünü ortaya koymaktır. Anlatıcı, metni sunacağı kişinin statüsü, bilgi seviyesi, kültürel ve ekonomik arka planına göre bu ara sözleri çeşitlendirir veya oranını artırır (245-252). Anlatıcının bunu yapma amacı ise, metni daha anlaşılır kılmaktır. Bu nedenle, ara sözler asıl metne bağlı yan metinler olarak karşımıza çıkar. Yan metin olmadığı takdirde ise asıl metinde sunulmak istenen anlam eksik kalır. Bu durum yalnızca bizim "edebî" olarak etiketlediğimiz metinler için geçerli değildir; bir tarihi vesika, destan, masal, felsefi söylem veya siyasetname bir olguyu anlatma iddiasında olan metinlerdir. Bu metinlerin tamamı, hitap ettiği kişi veya grubun anlaması

için oluşturulan “anlatım”lardır. Bir anlatım ise, kendisini oluşturan tüm unsurlarla bir bütündür. Bütünün anlamını daha iyi kavrayabilmek ve metni analiz ederek anlamı ortaya çıkarabilmek için anlatımı oluşturan tüm unsurları ayrı ayrı ve ilişkilendirerek incelemek gerekmektedir.

Araştırmacılar bu noktada şöyle bir ikileme karşı karşıya kalırlar; sözlü kültür ortamında icra edilen bir anlatıda, anlatıcı ara sözler aracılığıyla metne “dışarıdan” bir müdahalede bulunur. Bu durum, ara sözlerin birer metin dışı unsur olarak algılanmasına yol açar. Yazılı olarak oluşturulan metinlerde ise, oluşturulan metin yazı esasına dayalı olduğu için, okuyucu kendisine yazılı halde sunulan bütün bir metinle muhatap olur. Bu türden metinlerde anlatıcı ara sözlere yer vermiş olsa dahi bu ara sözler, metnin anlamını güçlendirilen “içeriden” müdahaleler olarak algılanır. Ancak, ara sözler her iki üretim tarzında da aynı işlevselliğe sahiptir. Bu nedenle, ister yazılı olarak isterse sözlü olarak oluşturulsun, bir metinde kullanılan ara sözler, anlamsal ve yapısal bakımdan metnin içeriğini ve dolayısıyla anlamını şekillendirir. Ara sözler olmaksızın metin, elbette bir anlama sahiptir; ancak bu anlam anlatıcının asıl anlatmak istediği “şey”in eksik halindedir.

Bu noktada özellikle halk bilimi araştırmacılarının şu hususu gözden kaçırmamaları gerekir. Ara sözler bir metindeki anlamı güçlendirmede, yani metni anlaşılır kılmada etkili bir şekilde kullanılan anlatı unsurlarıdır. Halk bilimciler olarak bizlerin yıllardır üzerinde kafa yordığı halk bilgisi ürünlerinin “güncellenmesi”ndeki en temel unsur, icranın daha anlaşılır kılınmasıdır. Bu münasebetle, ara sözlerin icra ile güncellenme arasındaki ilişkiyi ortaya koymada göz ardı edilmiş bir konu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Anlatıda Ara Sözlerin İşlevi

Ara sözleri eksiksiz bir şekilde tahlil edebilmek için değinilmesi gereken bir diğer husus, ara sözlerin işlevleridir. Bu işlevler ise, metin içi (yapı-işlevsel) ve metin dışı işlevler olarak sınıflandırılabilir (4). Metin içi işlevler, bir metnin kurgulanmasında ara sözlerin ne tür bir metinsel işleve sahip olduğunu; metin dışı işlevler ise, ara sözler aracılığıyla verilmesi istenen mesajları kastetmektedir. Ayrıca, ara sözlerin metin içi ve metin dışı işlevlerinin bulunduğu temel nokta, bir metni daha anlaşılabilir kılmaktır. Anlaşılabilir olma da bir eserin “güncel” kalmasındaki en temel gerekliliklerden biridir.

1. Ara sözlerin metin içi işlevlerinden ilki, eserdeki zaman doğrusallığını kaydedeğer bir şekilde etkilemesidir. Ara söz, doğrusal bir şekilde ilerleyen kronolojiyi kırar, oluşturulan eserdeki zamanın boyutunu zorlar, genişletir (Curtis 1993, 26). Bu sayede, metin belirli bir zamanın sürekliliği neticesinde oluşan monotonluktan kurtulur. Zaman sürekliliğinin kırılması neticesinde, okuyucu metni dikkatli bir şekilde takip etmek zorunda kalır ve bu süreç eserin anlamlandırılmasına olumlu bir katkı sağlar.

Ara sözlerin bu ilk işlevinin *KB*'de önemli bir rolü vardır; çünkü metnin 6123 beyitten oluşan tahkiye esasına dayalı kısmı oldukça hacimlidir. Bu kısımdaki oldukça uzun monolog ve diyalogların varlığı metni sürekli olarak belirli bir doğrusallıkta olmaya zorlar. Yusuf'un bu doğrusallığı sistemli bir şekilde, ara sözler vasıtasıyla kırdığı görülmektedir. Yusuf'un takip ettiği sistem şu şekilde işler; 73 babdandan oluşan tahkiye esaslı kısmın ilk yirmi babında ara sözlere sıkça başvurulur. Bu kısımda 127 beyitlik ara söz kullanımı söz konusudur. Bu sayede, karakterlerin belirli özelliklere sahip olmalarının gerekçeleri hakkında okuyucu-

cu önden bilgilendirilir. Böylece okur, metnin arta kalan elli üç babında geçen olaylar ve diyalog-monolog silsilesini anlamlandırmada güçlük çekmez. Yirminci babbdan sonra ara sözlerin kullanımında bir seyrelme söz konusu olur. Metnin son on bir babında ise ara sözler tekrar yoğunlaşır. Bu kısımda ise, 112 beyitlik ara söz kullanımı söz konusudur. Bu sayede, eserdeki doğrusallık sistemli bir şekilde kırılarak dinamik, renkli ve kolay takip edilebilir bir metin ortaya çıkar.

2. Ayrıca, kurgudaki zaman ve mekânın belirli aralıklarla değişmesi anlatıya yeni “yan epizotların” eklenmesini sağlar ve böylece anlatıcının metnin hacmini kontrol etmesi söz konusu olur. Bu da, ara sözlerin ikinci metin içi işlevidir. *KB* metninde toplam 375 beyitten oluşan ara sözler, metnin hacmini ciddi oranda değiştirecek bir mahiyettedir. Tür olarak her ne kadar farklı olsalar da Türk anlatı geleneği içerisinde oluşturulmuş diğer bazı önemli eserlerde, söz gelimi Dede Korkut Kitabı’nda, kullanılan ara sözlerin oranına bakıldığında (Türkmen 2004; Pehlivan 2015: 196-213) *KB*’de yer alan ara sözlerin metnin hacmini ciddi anlamda değiştirdiği görülmektedir.

3. Ara sözlerin metin içi işlevlerinden bir diğeri, karakterlerin eylemlerinin gerekçeleri veya gerçekleşen bir olayın ve duyulan bir hissın arka planı hakkında bilgi vererek, kurgudaki neden-sonuç ilişkisinin mantık çerçevesine oturtulmasıdır. Ayrıca, bu stilistik gerekçer metnin arka planını canlı bir hale getirir ve ana temayı zenginleştirir (Urbanowicz 2013: 214). Anlatının bu yapı elemanı sayesinde metin, edebi zevkin oluşmasının nedenlerinden olan kurgusal mantık ve renkli bir arka plan elemanlarına sahip hale gelir.

KB’de de ara sözlere dair bu işlevselliğin izlerini takip edebiliriz. Yusuf,

ara söz kullanımını genellikle karakterlerin diyalogları arasında vermez. Bunun yerine, karakterlerin sergilediği bir davranışın arka planını açıklamak veya o dönemde hakim olan bir davranış kalıbının nedenselliğini vurgulamak için ara sözlere başvurur. Tanrısal bakış açısıyla metne eklenen bu ara sözler sayesinde okuyucu metinde karakterlerin sergilediği bir eylemin mantıklı gerekçelerini daha iyi anlar. Yusuf, bu nedenselliği güçlü kanıtlarla açıklamak için bu ara sözlerin kendisine ait olmadığını; bir bilgine, eski bir beye veya güçlü bir şaire ait olduğunu özellikle ifade eder. Böylece, bu bilginin uzun zaman diliminde edinilmiş anonim bir bilgi olduğu mesajı verilerek; görece objektif bir bilgi sunumu yapılmış olur.

Ara sözlerin metin içi işlevleri, bir taraftan metni daha anlaşılabilir kılarken diğer taraftan kurgudaki mantıksal devamlılığın sağlanmasını mümkün kılar. Böylece, ara sözlerle örülen bir metnin “okuyucuyu yakalaması” söz konusu olur. Bu noktada, ara sözlerin metin dışı işlevlerinden bahsetmek uygun olacaktır.

4. Ara sözlerin en temel metin dışı işlevi ise, bir metinde sunulan ana konunun ve verilmek istenen mesajın, zaman ve mekândan bağımsızlığını sağlamasıdır. Anlatıcı bir metni farklı zaman ve mekânlarda kurguladığında, zamanın ve dinleyicinin gereksinimlerine göre ara sözleri şekillendirerek, metni icra edildiği zaman ve mekân bağlamında anlaşılır kılar. Böylece, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, ara sözler, yeniden icra edildiği dönemde bir metni anlaşılır kılarak, onun güncelliğini kaybetmesini engeller. Julia Haig Gaisser’e göre (1969), anlatılardaki ara sözlerle örülü yapı, anlatıcı ve onun dinleyicisinin faydasına var olur; çünkü anlatıcı ve dinleyicilerin istekleri değişir ve gelişir. Buna bağlı olarak sözlü bir anlatma yaratıcılığındaki stil de değişmek durumunda kalır. Böylece, anlatı

geleneği canlı bir sanat olarak varlığını devam ettirir (1-43). Peki, yazılı olarak oluşturulmuş metinlerde böylesi bir işlevden söz edilebilir mi?

KB özelinde bu soruya cevap arayabiliriz. *KB*'de yer alan ara sözlere bakıldığında, bunların içerik bakımından zaman ve mekan ötesi bir temaya sahip olduğu görülür. Yusuf'un icra ettiği ara sözlere, yalnızca 11. yüzyılda yaşayan insanları eğitime amacına sahip değildir. Aksine, insanlığın sahip olduğu veya olması gereken etik ve ahlaki değerlerin, ara sözlere ana temasını oluşturduğu görülmektedir. Nitekim eseri, yazılışından bin yıl sonraki okuyucular için çekici kılan unsur da, Yusuf'un icra ettiği ara sözlere evrensel mesajlar ve zamandan bağımsız genel kabul gören etik ve ahlaki değerlerdir. Sözlü anlatılardan farklı olarak, yazılı eserlerin belirli bir tarih diliminde donmuş eserler olması, yazılı eserlerde ara sözlere bu tarz bir işlevselliğe sahip olmadığı fikrini destekleyebilir. Ancak, yazılı diğer pek çok eserde olduğu gibi (bk. Başgöz 2001), *KB*'deki ara sözlere içeriğinin genel geçer etik ve ahlaki değerlerle örülü olması, eserin her çağın insanına hitap edecek bir kimlik kazanmasına olanak verir.

Kutadgu Bilig'deki Ara Sözlere Tasnifi

Kökeni, yapısal ve işlevsel özellikleri hakkında bilgi verdiğimiz ara sözlere, teknik ve içerik/konu bakımından çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Teknik açıdan yapılan sınıflandırmalar ve kuramsal tartışmalar oldukça kapsamlı bir değerlendirmeyi gerektirdiği için (bkz. Dawson 2016, Urbanowicz 2013), makalemizde içerik bakımından bir tasnif ortaya koymaya çalışacağız. Türk halk anlatımları özelinde böylesi bir tasnifi 1986 yılında kaleme aldığı makalesiyle bilim dünyasına kazandıran İlhan Başgöz (2001) olmuştur. Bu tasnif, daha sonra yapılan

çalışmalarda değiştirilmeden kullanılmıştır. Biz de bu tasnife bağlı kalarak; fakat küçük değişikliklerle bulunarak *KB*'deki ara sözlere tasnif etme yolunu tercih ettik.

İlhan Başgöz makalesinde ara sözlere şu şekilde tasnif eder: "1. Açıklayıcı ve öğretici ara sözlere, 2. Görüş, yorum ve eleştiriler, 3. Şahsi serzeniş ve itiraflar." (2001: 90). Başgöz tarafından yapılan ara söz tasnifi yol gösterici olmakla birlikte, ara sözlere tespitinde bazı karışıklıklara yol açmaya gebecektir. Makalede Başgöz'ün her üç kategoride sunduğu örnekler oldukça tutarlıdır. Sorun ise, tasnif kategorilerinin adlandırılmasındadır. Nitekim daha sonra bu adlandırmayı esas alarak tasnifi kullanan araştırmacıların çalışmalarında, bir ve ikinci kategoride yer alan ara sözlere tespitinde bir karışıklık ortaya çıkmıştır. Çünkü "açıklayıcı" ve "öğretici" olmak, üslup/ tarzla ilişkili bir yaratım esasını işaret ederken; görüş, yorum ve eleştiri ise içerik ya da az da olsa konuyla ilişkilidir. Başka bir ifadeyle, Başgöz'ün makalesinde yer alan "görüş, yorum ve eleştiri" ve "şahsi serzeniş ve itiraf" içeriğine sahip ara sözlere, aynı zamanda açıklayıcı ve öğretici olabilirler. Bu nedenle, anlam karmaşasına neden olan "açıklayıcı" ve "öğretici" ifadeleri yerine, daha doğru bir ifade olduğunu düşündüğümüz "tanımlayıcı ara sözlere" ifadesinin tercih edilmesinin gerektiği kanaatindeyiz. Buna göre, ara sözlere içerikleri bakımından şu şekilde tasnif edebiliriz:

1. Tanımlayıcı ara sözlere: Bir kelime, eşya, nesne, mesafe, tarihi bir hadise hakkında tarafsız, tanımlayıcı bilgi veren ara sözlere.

2. Görüş, yorum ve eleştiri ara sözlere: Bir davranış, bir olay hakkında anlatıcının veya başka kişilerin değer yargısı/görüşlerine dayanarak verilen ara sözlere.

3. Şahsi serzeniş ve itiraflar: Bir davranış, bir olay ya da farklı nedenlerde

anlatıcının kendisiyle alakalı itiraf ve serzenişlerde bulunduğu ara sözler.

Bu üç türdeki ara sözlerin temel amacı ise açıklama yapmak ve bir şey hakkında okuyucuyu/ dinleyiciyi bilgilendirmek, onlara bir şey öğretmektir.

KB'deki ara sözleri bu tasnife göre sınıflandırdığımızda her üç kategoride de yer alan ara sözler karşımıza çıkmaktadır. Tasnifimizi oluştururken metnin tahkiye esasına bağlı olan 398 ve 6520. beyitler arasındaki kısmı (Arat 2005: 151-1017) esas almayı uygun bulduk (5). Çünkü Yusuf tarafından kaleme alınan *KB*'nin girişindeki on bir bab ve sonundaki ek üç bab, hikâyenin felsefi arka planıyla ilişkili; fakat tahkiye esasına bağlı kısımdaki olaylarla doğrudan bağlantısı olmayan kısımlardır. Aslında, *KB*'yi bu söz konusu bablarla birlikte bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, bu on dört babdan oluşan kısım da kendi başına bir ara söz hüviyetindedir.

Bu kısımda yer alan 6123 beyitin 377'si (%6,2'si) ara söz olarak değerlendirilebilecek kısa manzumelerdir. Bu arasözlerden 3'ü tanımlayıcı (6), 294'ü görüş-yorum bildirici (7) ve 80'i ise kişisel serzeniş (8) özelliğine sahiptir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu ara sözler gerek metnin kurgusunda gerekse metin ötesinde çeşitli işlevlere sahiptir. *KB*'deki tüm ara söz metinlerine makalemizde yer vermek teknik bakımdan imkansız olduğu için, her bir grupta yer alan ara sözler için birkaç örnek vererek tasnifimizi destekleyebiliriz.

KB'de oldukça az sayıda tanımlayıcı ara söz kullanılmıştır. Tahkiye esasına bağlı kısımda karşımıza çıkan tek örnek şudur: “*Yıl dörtyüz altmışikiydi, bu eseri yazıp, tamamladım./ Aklımın erdiği sözlerin hepsini yazdım, ey okuyan ve anlayan insan, bundan hisse al./ Nasıl hareket edeceğimi, hangi yola gideceğimi bir parça izah ettim; sen buna göre hareket*

ederek, hayatına esaslı bir temel kur.” (Arat 2005: 1069). Yusuf, bu ara söz ile eserinin yazılış tarihi hakkında ve eseri neden yazdığı hakkında tanımlayıcı bilgi vermiştir. Diğer gruplarda yer alan ara sözlere nazaran, tanımlayıcı ara sözlere eserde pek fazla yer verilmemesinin birkaç sebebi olabilir. Bunlardan ilki; Yusuf, eserinin ilk on bir babında eserinde yer verdiği belirli unsurları öncelikli olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla, okuyucu eser içerisindeki sembolik anlamı bulunan karakter adları, dini hüviyetteki bilgiler ve eserin yazılış amacı hakkında önden bilgilendirildiği için, bu tanımlayıcı bilgilere tahkiye esaslı kısımda yer verilmiştir. Bu durum eserin yazılı olarak oluşturulmasıyla doğrudan ilişkilidir. Sözlü anlatılarda anlatıcı, eserini icra ederken tanımlayıcı ara sözler vasıtasıyla dinleyiciyi anlatma içerisinde kullandığı bir kelime, eşya, nesne, mesafe, tarihi bir hadise hakkında bilgilendirir. Böylece, eseri daha anlaşılır kılmaya çalışır. Yazılı olarak oluşturulan *KB*'de Yusuf böylesi bir tercihten ziyade, eserini anlaşılır kılabilecek unsurları eserinin ilk başında tanımlama yolunu seçmiştir.

KB'de en fazla kullanılan ara sözler; görüş, yorum ve eleştiri içerikli olanlardır. Bu gruptaki ara sözleri şu şekilde örneklendirebiliriz: Yusuf, Hükümdar Kün Toğdu'yu tanıtırken onun çeşitli yönetici vasıflarından bahseder. Bu vasıfların olumlu ve bir hükümdarda olması gereken vasıflar olduğunu vurgulamak için, anlatıcı kimliği ile anlatının akışını keser ve kendi sesiyle şunları söyler: “*Şairin buna benzer bir sözü vardır; bunu kim okursa, gözü açılır./ Kötü ve sefillerin yanından uzaklaşıp gitmesi için, insanda himmet ile müriüvvet denk olmalıdır./ Kişi için himmet ve müriüvvet gerek; insanın kıymeti himmet ve müriüvvet ile ölçülür.”* (Arat 2005: 153). Bir diğer örnek ise şöyledir: Odgurmuş öldükten

sonra Kün Toğdu, kaybından dolayı Öğdülmiş'i teskin eder. İki karakter arasındaki diyalog son bulunca, metinde Öğdülmiş'in durumu şu şekilde tasvir edilir: “Öğdülmiş bir kaç gün yas tuttu; matem günleri geçince, sonunda biraz kendine geldi./ Bu kaygı ve kederleri de unuttu, yine yedi içti, sevindi ve yüzü güldü (Arat 2005: 1047). Yusuf, yine bu noktada metne müdahale ederek, Öğdülmiş'in bu durumu hakkında kişisel görüşünü şu şekilde beyan eder: “Halkın başında bulunan ve halkın işini bilgiyle idare eden insan çok güzel söylemiş./ Kaygı ve keder seni ne kadar esir ederse etsin, ne kadar ağlatırsa ağlatırsın, bir gün yüzün tekrar gülecektir./ Bu dünyanın çok eski bir kanunudur; kötülük veya iyilik ne kadar uzun sürerse sürsün, bir gün geçer.” (Arat 2005: 1047).

Yusuf'un kullandığı görüş, yorum ve eleştiri içerikli ara sözlerde, genellikle eserdeki karakterlerin ruh hali ve eylemleri meşru bir zemine taşınmaya çalışılır. Böylece, her biri bir değeri temsil eden karakterlerin tüm eylemlerinin arkasında yatan nedenler okuyucuya aktarılır. Böylece hem eserde neden-sonuç ilişkisi kurularak mantıksal tutarlılık sağlanır hem de karakterlerin temsil ettiği değerler, okuyucuya tüm yönleriyle tanıtılmış olur.

Yusuf'un zaman, insan, yaşlılık, ölümün yaklaşması gibi içeriklere sahip serzenişleri üçüncü grupta yer alan ara sözlerin ana temasını oluşturur. Daha eserinin başında Yusuf bu türden serzenişlerine yer verir: “Bak, akıl arz eder ve bilgi bildirir; dünyanın döne kuyunu sana anlatır./ Bu koca karı dünya vefasız ve döne kuyuludur; edası kız gibidir ama bakarsan, yaşı büyüktür./ Bazen edası kız gibidir, tavırları güzeldir, kendini sevdirebilir; fakat tutmak istedin mi, elini vermez./ Seveni sevmez, ondan geyik gibi kaçır; kaçana yapışır, onun ayağına sarılır

(...)” (Arat 2005: 151-153). Eserini ellili yaşlarının ortasında kaleme aldığı ve o dönemin şartlarına göre artık ömrünün son demlerine yaklaştığını düşünmesi (Barutçu Özönder 2017: 16-17), Yusuf'un serzenişlerindeki melankolik hava için geçerli bir açıklama olabilir. Yusuf, icra ettiği bu ara sözler vasıtasıyla yalnızca kendi sorunlarını okuyucuya aktarma girişiminde değildir; bu ara sözler aynı zamanda eser içerisindeki olayları daha anlaşılır kılma işlevine sahiptir.

Sonuç

Bir metnin yapısındaki rolü ve işlevleri hakkında yürüttüğümüz tartışmalardan hareketle, ara sözlerin “güncelleme” ve “icra” kavramlarıyla yakın bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır. Sözlü olarak üretilen bir metni dinleyici nezdinde anlamlı kılma işlevine sahip olan ara sözler, bu haliyle bir kültüre ait edebi yaratımların sürekli bir güncelleme ile varlığını devam ettirmesinde belirleyici anlatı öğelerinden biridir. Benzer bir işlevsellik yazılı olarak üretilen edebi eserlerdeki ara sözler için de geçerlidir. Bu eserleri oluşturuldukları dönemin ötesine taşıyan en belirgin anlatı unsuru ara sözlerdir. Çünkü eserle muhatap olan okuyucu ara sözler vasıtasıyla kendisinden yüzyıllar önce yaşamış bir edibin sesini doğrudan duyabilmekte ve güncel ile geçmiş arasında daha sıkı bir bağ kurabilmektedir. Nitekim, *Kutadgu Bilig* gibi eserleri zamandan ve mekandan bağımsız kılan en temel unsur da budur.

Diğer taraftan, Başgöz'ün de ifade ettiği gibi; anlatıcının hayat felsefesine bağlı olarak, her icra farklı bir işleve sahip olabilir. Ara sözler, bir icranın doğrudan sunulan veya ima edilen işlevini doğrudan okuyucuya açıklayabilir (Başgöz 2001: 97). Dolayısıyla, yaratıldığı dönemden sonra yeniden icra edilen bir metnin güncellenerek işlevsel olarak kullanılabilmesinde ara sözler büyük bir

öneme sahiptir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi; güncelleme ve icra bu nedenle doğrudan ara sözlerle ilişkili kavramlardır.

Kültürel değerleri güncellenmenin önündeki engeller olan “anlaşılmazlık” ve “bilinmezlik/tanınmazlık” unsurlarının kapsamlı bir şekilde tahlil edilmesinin zorunlu olduğu ortadadır. Ara sözler, bir metindeki anlaşılması anlaşılır, bilinmeyen bilinen yapma gibi bir işleve sahipken şu ana kadar Türk halk anlatmalarındaki ara sözleri kapsamlı bir şekilde ele alan bir çalışmanın yapılmamış olması şüphesiz olarak Türk kültürü araştırmalarındaki önemli bir eksik olarak karşımıza da durmaktadır.

Kutadgu Bilig gibi artık sembolik özelliği ile ön plana çıkan Türk kültür hayatındaki önemli eserlerin sinema, roman, şiir, müzik, resim ve heykel gibi farklı kültürel aktarım kanallarında yeniden üretilmeleri için, bu eserlerdeki güncellenebilir unsurların ayrıntılı bir şekilde araştırılması gerekmektedir. *Kutadgu Bilig* örnekleminde ortaya koyduğumuz bu çalışma, eserin halihazırda bu güncellenebilir unsurlardan biri olan ara sözler bakımından oldukça zengin olduğunu göstermektedir.

NOTLAR

1. Makale içerisinde sıkça tekrar eden “yazar”, “eser”, “okuyucu” gibi terimler sırasıyla; “anlatıcı”, “anlatı/anlatma”, “dinleyici” terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böylesi bir tercihte bulunulmasının nedeni, bu terimlerin makale içerisinde sıkça kullanılması nedeniyle “yazar/anlatıcı”, “okuyucu/dinleyici” gibi yazımların makalenin akışını bozacağı düşüncesidir.
2. Ara sözlerin kökeni (ortaya çıkışı) meselesi üzerinde durulurken ağırlıklı olarak yabancı kaynaklardan yararlandığı görülecektir. Bunun sebebi, bu hususa değinen yerli kaynakların da, çoğunlukla, bu çalışmalardan faydalanmasıdır.
3. Diğer taraftan Jill Gordon; Yunanca bir kelime olan *plano*'nun kabul göreceği şekilde ara söz olarak çevrildiğini, ancak bu terimin farklı anlamlara da sahip olduğunu ifade eder (Gordon, 2019, 260).

4. Bir anlatmayı oluşturan unsurların metin içi ve metin dışı işlevleri için bk. Duman 2017.
5. KB'deki ara sözleri belirlerken metnin çevirisi ve orijinali eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle başlıkta “Kutadgu Bilig Çevirisi” kullanımını tercih edilmemiştir.
6. 6495-6497
7. 412-414, 426-430, 433-435, 439-448, 452-457, 471-473, 480-484, 490-497, 515-518, 533-537, 543-551, 555-557, 585-588, 602-606, 611-615, 631-633, 640-642, 667-670, 1046-1050, 1063-1066, 1113-1114, 1133-1148, 1227-1228, 1266-1272, 1523-1547, 1567-1569, 1608-1611, 1616-1622, 1689-1691, 1698-1715, 1724-1750, 1754-1763, 1775-1781, 1788-1790, 3071-3092, 3295-3301, 5844-5948, 6199-6209, 6342-6344, 6429-6450, 6498-6500.
8. 398-404, 1122-1127, 6426-6428, 6451-6494, 6501-6520

KAYNAKÇA

- Aktulum, Kubilay. *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2004.
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayıncılık, 2007.
- Altuğ, Fatih. “Letaif-i Rivayat'ın Hayali Cemiyeti”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (2012) XLVII: 35-64.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabaalcı Yayınevi, 2005.
- Bakhtin, M. Mikhael. “*The Problem of Speech Genres*”. Çev.V. W. McGee. Edt. C. Emerson & M. Holquist. *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin, TX: University of Texas Press: 60-102, 1986.
- Barutçu Özönder, Sema. “Kutadgu Bilig I Zaman-Mekân-Konuşur: XI. Yüzyılda Balasagun'dan Kâşgar'a, Balasagunlu'dan Kâşgarlı'ya”. *ÇÜ-TAD* (2017) 2/2: 12-63.
- Barutçu Özönder, Sema. “Kutadgu Bilig II: Kutadgu Bilig'in Metin Türü ve Tarihsel Diyalektoloji İçin Değeri”. *ÇÜTAD* (2018) 3/2: 179-253.
- Başgöz, İlhan. “Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikaye Anlatıcılarının Şahsi Mülâhazalarına Ait Bir Durum İncelemesi”. Çev. Metin Ekici. *Millî Folklor* (2001) 50: 86-104.
- Batur, Zekeriya ve Gölcü, İsmail. “Kutadgu Bilig'de Anlatımı Güçlendiren Materyaller: İkna Etme Teknikleri”. *TSA* (2013) 2: 169-202.
- Curtis, Paul M. “Byron's Beppo: Digression and Contingency”. *Dalhousie Review* (1993) 73: 18-33.
- Dawson, Paul. “From Digressions to Intrusions: Authorial Commentary in the Novel”. *Studies in the Novel* (2016) 48: 145-167.
- Dilaçar, Agop. *Kutadgu Bilig İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları, 1995.

- Duman, Mustafa. “*Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler –Mit, Destan, Halk Hikayesi-*”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2017.
- Gaisser, Julia Haig. “A Structural Analysis of the Digressions in the Iliad and the Odyssey”. *Harvard Studies in Classical Philology* (1969) 73: 1–43.
- Georges, Robert A. “Do Narrators Really Digress? A Reconsideration of ‘Audience Asides’ in Narrating”. *Western Folklore* (1981) 40: 245-252.
- Gordon, Jill. “Power/Knowledge in Syracuse or Why the Digression in the Seventh Letter is not a Digression”. Edt. Reid H. & Ralkowski M. *Plato at Syracuse: Essays on Plato in Western Greece with a new translation of the Seventh Letter by Jonah Radding*. Sioux City, USA: Parnassos Press – Fonte Aretusa: 247-264, 2019.
- Pehlivan, Gürol. *Dede Korkut Kitabı’nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım: Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2015.
- Rifat, Mehmet. *Memin Sesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Türkmen, Fikret. “Dede Korkut Hikâyelerinde Ara Sözler (Digressions)”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/1. Ankara: TDK Yayınları: 153-160, 2004.
- Urbanowicz, Michal. “The Functions of Digressions in Beowulf”. *Acta Neophilologica* (2013) XV-2: 213-223.